

Osmanlı Kroniklerinde Terziliğe Dair İlk Kayıtlar (Kuruluştan 1502'ye kadar)

Necdet Öztürk*

15. yüzyıl Osmanlı kroniklerini, "hapis",¹ "hediye"² ve "av"³ sempozyumları dolayısıyla taramış ve bunlardan ilk iki konu hakkında zengin denilebilecek bir malzeme ile karşılaşmışım. Şimdi de aynı kaynak malzemeyi, "terzilik"le ilgili kayıtlar için taradım. Ancak hapis, hediye hatta av kayıtlarıyla mukayese edilemeyecek ölçüde az bilgiye ulaşabildim. Kroniklerin çoğunda "terzilik"le ilgili hiçbir bilgi bulunmuyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kronik yazarlarının öncelikli konuları bu tür detay bilgileri vermek değildi. İslâm tarih yazıcılığındaki vekayiname geleneğini sürdüren Osmanlı kronikçilerinin düşünce merkezlerinde ilk sırada, padişahların siyasî ve askerî faaliyetleri bulunuyordu. Bu iki önemli ana konunun birinci haber olarak anlatıldığı kroniklerde, Osmanlı sosyal hayatıyla ilgili haberler ya hiç yoktur; ya da olanlar oldukça yetersizdir.

Osmanlılarda İlk Terzi

Meslek veya iş kolu olarak "terzi" tabiri Osmanlı kroniklerinde ilk kez, devletin kuruluşundan uzun süre sonra, Fetret Devri (1402-1413)'nin sonlarında geçmektedir. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri Süleyman, Musa, İsa ve Mehmed Çelebiler arasındaki saltanat mücadelesi tam on bir yıl sürmüştü. Bu kardeşlerden, ilkin İsa Çelebi bertaraf edilmişti (1405). Söz konusu savaşı müteakip Osmanlı ülkesinin sadece Rumeli kısmına egemen olan Emir Süleyman, kardeşi Musa Çelebi tarafından ortadan kaldırıldı (1411). Bundan sonraki mücadele Çelebi Mehmed'le kardeşi Musa Çelebi arasında

* Prof. Dr. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul.

¹ "Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)-Türkçe Kroniklere Göre-", *Hapishane Kitabı*, editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s. 101-129; "Osmanlı Devleti'nde Bazı Kamu Görevlilerinin Hapisle Cezalandırılmalarına İlişkin İlk Bilgiler (1300-1453)", *Sosyal Siyaset Konferansları, Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı*, İÜ. İktisat Fakültesi yayını, İstanbul 2005, s. 899-909.

² "Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları (1299-1500)", *Hediye Kitabı*, editörler: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul 2007, s. 49-71.

³ "Osmanlı Kroniklerinde Av Kayıtları (1299-1500)", *Av ve Avcılık Kitabı*, editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2008, s. 65-71.

devam etti. İki kardeş arasında Rumeli’de meydana gelen Çamurlu-ova Savaşı’nda⁴ Musa Çelebi yenilgiye uğradı. Bu çarpışmada Musa Çelebi’nin ele geçmesine Saruca adındaki terzisi neden oldu. Terzi Saruca, Musa’nın atının ayak sinirini kesmek suretiyle Musa’yı attan düşürdü ve yakalanmasını sağladı. Bu olayla ilgili Âşık Paşazâde ve Oruç Bey’deki kayıt şöyledir:

“Ve cemi‘ begler kaçdılar. Sultan Mehmede geldiler. Musanun yanında akıncı kaldı ancak. Samakovda uğraşdılar. Musa kaçdı. Atı çamura çökdi. Kendünün bir kulu var idi. Terzi Saruca derler idi. Musanun atının sinirin çaldı. Musayı dutdı. Sultan Mehmede getürdi. Ahşamın çadırda maslahatı neyise gördiler.”⁵

“Âkıbet Sultân Mehmed, Mûsâ Beg’i sıdı. Mûsâ kaçdı. Yolda kaçarken Mûsâ’nun atı çamura çökdi. Meger Mûsâ Beg’ün bir kulu vardı, derzisiydi. Saruca dirlerdi. Mûsâ’nun atını sinirledi çaldı. Mûsâ atdan yıkıldı. Saruca, Mûsâ Beg’i dutdı. Sultân Mehmed ol gice Mûsâ’nun kaydını gördiler çadır içinde. Maslahat ne ise yirine vardı. Mûsâ Beg Hak emrine vardı gitdi.”⁶

Verilen bu metinlerden, daha ilk devirlerden itibaren şehzadelerin kendi terzileri olduğunu öğreniyoruz. Bu önemli kayıt, hiç kuşkusuz bizi, ilk Osmanlı padişahlarının saraylarında hususi terzilerinin bulunduğu sonucuna götürür. Belirtildiği gibi kronik yazarları genel olarak siyasî ve askerî konular üzerine yoğunlaştıklarından, zarurî olmadıkça sosyal hayatla ilgili konulara girmezlerdi.

Osmanlılarda İlk Terzibaşı: Zağanos Paşa

“Terzi” ile “terzibaşı” tabirlerinin aynı yıl içinde, yani 1413 yılında cereyan eden iki farklı olay dolayısıyla geçtiğini görüyoruz. Terzibaşı tabirinin geçtiği olay şöyle gelişmişti: Çelebi Mehmed’le Doğu Roma yani Bizans kralı arasında yapılan anlaşmaya göre Emir Süleyman’ın oğlu Bizans sarayına rehin bırakıldı. Fakat Çelebi Mehmed’le Musa Çelebi arasındaki taht kavgası şiddetlenince kral, siyasî hesapları dolayısıyla bu oğlanı İstanbul’da tutmak istemedi. Emir Süleyman’ın oğlu serbest bırakıldı ve Rumeli’ye geçti. Karinovası’nın akıncıları bu oğlanın etrafında toplanıp Yanbolu’ya geldiler. Çelebi Mehmed bunların üzerine yürüyünce akıncılar dağıldılar. Oğlanın lalası Terzibaşı Zağanos, oğlanı tutup padişaha

⁴ “Çelebi Mehmed’e Saltanat Yolunu Açan Olay: Çamurlu-ova Savaşı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, I, 2000, s. 51-66.

⁵ *Âşık Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman (= ÂPT)*, Atsız yayını, Osmanlı Tarihleri I, İstanbul 1949, s. 148.

getirdi. Çelebi Mehmed yeğenin gözlerini çıkartıp Bursa’ya gönderdi. Bununla ilgili metinler şöyledir:

“Oğlanun bir lalası var idi. Terzi başı Zağanus derler idi. Ol, oğlanı dutdı. Sultan Mehmedün eline verdi. Sultan Mehmed dahı oğlanun gönli gözini acdı. Dünya gözünü örtüdü. Bursaya göndürdü. Kendi dahı ardınca Bursaya geldi. Emir Süleymanun bir kızı var idi. Bursada anı bir sancak begine verdi. Oğlana dahı eyü tımar etdi. Geyve yöresinde Ak Hisar derler, anı nevahisinde Çardak Köy derler bir kâfir köyi var idi, anı tımar vermiş idi. Her vaktin kim Sultan Mehmed Bursaya gelse Emir Süleymanun oğlını getürdür idi. Hayli nesnelere ‘atâ eder idi. Kardeşüm oğludur der idi. Dâym hoşça görüb gönülcüğün ele alur idi. Ve kız kardeşine dahı hayli nesne verir idi.” (ÂPT, 149, 150)

“Oğlanun bir lalası vardı, Terzi-başı Zaganos dilerdi. Oğlanı tutup sultâna getürdü. Sultân oğlanun gözün çıkardı, Bursa’ya gönderdi. Kendü dahı ardınca Bursa’ya geldi. Emîr Süleymân’un Bursa’da bir kızı dahı vardı. Ol kızı bir sancak beğine virdi. Oğlana dahı eyü tîmâr idüp, Geyve yöresinde Ak-hisâr dilerdi, bir kâfir köyin virdi. Her vakt kim, sultân Bursa’ya gelse Emîr Süleymân’un oğlın getürdüp, hayli nesnelere i’tâ iderdi. Karındaşüm oğludur diyüp, hoşça tutup, gönülcüğün ele alurdu. Ve kız karındaşına dahı dâym atâsın eksük itmezdi.”⁷

Terzilerin başı olan terzibaşı tabiri, Osmanlı literatürüne 15. yüzyılın ilk çeyreğinde girdiğine göre, terzilerden oluşan ve örgütlenmesi daha geriye giden bir esnaf zümresi var demektir. Terziler, muhtemelen değişik esnaf mesleklerini içine alan ahi teşkilâtının bir üyesi idiler. Padişahların, şehzadelerin ve yüksek rütbeli kamu görevlilerinin terzileri olduğu gibi ayrıca semt veya çarşı terzileri vardı. Pazar halkının çok azının terzilik işleri olduğu tahmin olunabilir. Çünkü o günün Osmanlı toplumunda halk bazı ihtiyaçlarını kendisi karşılıyordu. Bu anlamda, özellikle kırsal kesimde oturanlar her halde elbiselerini kendileri dikiyorlardı.

İslâm medeniyetindeki şehir geleneğinin hâkim olduğu Osmanlı şehirlerinde de şehrin merkezinde çarşı (bedesten) yer alırdı. Alış veriş merkezi olan çarşıda değişik esnaf gurubuna ait dükkânlar, yani iş yerleri bulunurdu. Çarşının hemen yanı başında haftanın belli günlerinde halkın alış verişini yaptığı pazar kurulurdu.

Konumuzun kapsadığı ilk iki asırda, Osmanlı çarşılarında terzi dükkânının varlığına dair kroniklerimizde herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Fakat bu tespit, çarşılarda terzi

⁶ *Oruç Beğ Tarihi (1288-1502) (= OBT)*, hzl. Necdet Öztürk, 2. baskı, İstanbul 2008, 47; *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, hzl. Necdet Öztürk, İstanbul 2000, s. 62.

⁷ *Mevlânâ Mehmed Neşrî, Cihânnümâ (= C)*, hzl. Necdet Öztürk, İstanbul 2008, s. 244.

dükkânlarının olmadığı anlamına gelmez. Belirtildiği gibi kronik yazarlarının öncelikli konuları bu tür ayrıntılı bilgileri vermek değildi. Oruç Bey'in verdiği bilgilere göre (OBT, 170), 901/1496 yılında meydana gelen bir yangında Edirne çarşısındaki kumaş dükkânlarında Batılı tüccarlara ait külliyetli miktarda kumaş yanmıştır. Bu bilgi, bizi çarşılarda bulunan değişik dükkânların yanında terzi dükkânlarının da olabileceği düşüncesine sevk etmektedir.

Kumaş

Kumaş, terzilik mesleğinin veya sanatının en başta gelen malzemelerinden biridir. Kumaşın kalitesi, ham maddesinden ve dokuma özelliğinden ileri gelir. Osmanlılarda üstün hizmeti görülen kişilere veya devlet erkânına padişahın hediye ettiği hil'at veya kaftan, değerli kumaştan yapılan bir elbiseydi. Ülke içinde veya dışında bu tür kumaşların dokunduğu belli yerler vardı. Bu dönem kayıtlarında kumaş ticareti yapan yabancı kumaş tüccarları, başta Osmanlı başkentleri olmak üzere büyük şehirlerde yerleşmişlerdi. Aşağıdaki metinler, bu hususta önemli bilgiler sunmaktadır.

Kumaş Kayıtları

“Germiyanoğlu dahı leşker koşdı. Karamanoğlu dahı Durkutludan haylı er koşdı. Mustafa dahı Bursaya hücum etdi. Bursanun azizleri işitdiler kim Mustafa gelür imiş, tez şehirden hayli akca cem' etdiler. Ve yüz para dahı kumaş aldılar. Şehirün ahılarından Ahı Ya'kub ile Ahı Kadem'i göndürdiler.” (APT, 160)

“Devletsüzler anı tahrîk idüp, Germiyan ve Karaman-oğlu leşker koşup, yürüyüp Bursa'ya azm itdi. Bursa'nun uluları bunu işidüp, ilden akça devşirüp, yüz pâre kumaş dahı alup, Ahı Yak'ub'ıla Ahı Kadem'i gönderdiler.” (C, 262)

“Etrâfa segirdim idüp, her taraftan toyumlıklar olup, kumaş cinsinden gayrı mübâлага altun, gümüş avadanlıkları çârpây sürmege üşendiler.” (C, 381).

“Ol iki suyu geçüp Ungurus vilâyetinün Varat dirler bir ulu şehri vardur, Ungurus kıralının bir tahtı dahı oldur dirler. Bâzîrgân şehridür, gâyet galaba, mâllu, mu'azzam şehrdür. Ungurus vilâyetinün varıdur, dip Firengistân'da bağlanan kumaş anda gelür bendergâhdur.” (OBT, 125)

“Ve girü Edrene'de Zilka'de ayınun evvelinde [Temmuz 1496] hisâr içinde Kapan yanında Hacı Halîl evleri dirler, mükellef evlerdi yandı. İçinde Fireng bâzîrgânları olurdu. On kez yüz bin akçalık kumaşları bile yandı.” (OBT, 170)

Terziliğe Dair Mecazî Anlamdaki Kayıtlar

“İki leşker birbirine katılıp bir azîm cenk olup, ecel yağmuru yağup kudret-i semâ’î urulup, ecel derzisi fistanlar biçüp, nîzeler, şabtalar, yalmanlu sünüler, nebtîz [harbeler] iğne bigi kurulular, budlar söküp, elmâs demrenlü oklar atılıp, cigerler çâk idüp,” (OBT, 73)

“Sultân Muhammed Han orta göğüsde durup, yeniçeri ve azab, toplar, tüfenkler, demürlü şışlü kalkanlar dikilüp, demürden hisâr gibi durup toplar, tüfekler, zenberekler, oklar atılıp, kazâ yağmuru yağup, ecel yeli esüp, ecel derzisi eceli gelene kaftanlar kesüp biçirdi.” (OBT, 123)

“Rûm-ili gâzîleri Sâm yeli gibi esüp, ecel derzisi kaftanlar biçüp oklar, nîzeler başlar kesüp kanlar döküp, iki leşker birbirine katılıp karılıp bir azîm neberd oldı kim, hemân Efrâsiyâb-vâr cenk itdiler.” (OBT, 142)

“Çün kâfirlerin üzerine ecel yeli esdi. Kazâ yağmuru yağup kudret derzisi kaftanlar biçüp sünüler arşun olup, oklar iğne, kılıçlar sindu [= makas] olup, başlar kesilüp kanlar dökilüp, kollar, budlar sökölüp kâfirleri, bî-dînleri eyle kılıçdan geçürdiler ki dünyâya gelmedük gibi itdiler.” (OBT, 159)

“Girü kudret yeli esüp, kâfir leşkeri üzerine ecel derzisi kaftânlar biçüp, oklar iğne, süniler arşun olup, kılıçlar sindular olup, ol gün kâfirlere sankim, kıyâmet kopup, yâhûd İsrâfil sûrını ürmişdi.” (OBT, 177)

Sonuç olarak, 15. yüzyıl Osmanlı kroniklerinin bir bölümünde, “terzi” ve “terzibaşı” tabirleri geçmektedir. Nitekim 1413 yılında bu mesleği icra eden iki kişi, Terzi Saruca ve Terzibaşı Zağanos Paşa, meslek unvanlarıyla birlikte anılmaktadır. Bu ilk önemli kayıtlardan, 15. yüzyıl Osmanlı toplumunda saray mensuplarının, kamu görevlilerinin ve halkın elbise ihtiyaçlarını karşılayan esnaf zümresinden biri olarak terzilerin faaliyette olduklarını anlıyoruz. Fakat kumaş haricindeki terzi malzemesi ve terzilerin iş yerleri hakkında, dönemin kroniklerinde herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Kaynaklar

Öztürk, Necdet, “Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)-Türkçe Kroniklere Göre-”, *Hapishane Kitabı*, editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, İstanbul 2005, s. 101-129.

Öztürk, Necdet, “Osmanlı Devleti’nde Bazı Kamu Görevlilerinin Hapisle Cezalandırılmalarına İlişkin İlk Bilgiler (1300-1453)”, *Sosyal Siyaset Konferansları*,

Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı, İÜ İktisat Fakültesi yayını, İstanbul 2005, s. 899-909.

Öztürk, Necdet, “Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları (1299-1500)”, *Hediye Kitabı*, editörler: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, İstanbul 2007, s. 49-71.

Öztürk, Necdet, “Osmanlı Kroniklerinde Av Kayıtları (1299-1500)”, *Av ve Avcılık Kitabı*, editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, İstanbul 2008, s. 65-71.

Öztürk, Necdet, “Çelebi Mehmed'e Saltanat Yolunu Açan Olay: Çamurlu-ova Savaşı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, I, 2000, s. 51-66.

Âşık Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman (= ÂPT), Atsız yayını, Osmanlı Tarihleri I, İstanbul 1949, s. 148.

Oruç Beğ Tarihi (1288-1502) (= OBT), hzl. Necdet Öztürk, 2. baskı, İstanbul 2008.

Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), hzl. Necdet Öztürk, İstanbul 2000.

Mevlânâ Mehmed Neşrî, Cihânnümâ (= C), hzl. Necdet Öztürk, İstanbul 2008.